„PÂNEA PRUNCILOR“ (BĂLGRAD, 1702)

Ion Mușlea a lămurit cu pricepere și cu mare bogăție de amănunte istoricul până acum atât de încurcat al acestui catehism catolic cu care se inaugurează seria tipăriturilor românești din Transilvania în sec. XVIII.[1]) Scopul rândurilor de mai jos nu este deci de a relua în discuție acest istoric, ci doar de a întregi, prin câteva observații filologice, contribuția lui I. Mușlea. Ioan Papiu, fostul proprietar al unui exemplar al tipăriturii,[2]) într'o mențiune publicată în „Gazeta Transilvaniei“ (a. 1898, nr. 233, cf. Mușlea, l. cit. 619–620) era de părere că „pentru limbă [tipăritura] mai nu merită atențiune, decât pentru curiositatea unor cuvinte .“ Textul românesc prezintă totuși o importanță științifică, dacă nu superioară, cel puțin egală textelor tipărite de popa Ioan Zoba din Vinț — și acelea nestudiate încă –, fiindcă ne desvălue priceperea pe care unii din preoții noștri dela sate o aveau de a traduce din limbi streine, apoi măsura în care vechile forme de limbă caracteristice textelor bisericești din sec. XVI se mai păstrau și la începutul sec. XVIII, și în sfârșit ne arată amploarea influenței ungurești în graiul cărturarilor noștri din Transilvania.

---

[1]) *„Pânea Pruncilor“ (Bălgrad — 1702). Din istoria unei cărți românești*, în „Omagiu Profesorului Ioan Lupaș.“ București, Imprimeria Națională, 1941, p. 617–631.

[2]) Titlul întreg al tipăriturii, astăzi în posesiunea Bibliotecii Universității din Cluj—Sibiu, este: *Pânea Pruncilor sau Învățătura credinții Creștinești, strânsă în mică șumă, Care o au scrisŭ în mici întrebăciuni și Răspunsuri ungurești Cinstitul Pater Boroneai Laslo, Parohușul Besearecii Catolicești dela Belgrad. Și s'au întorsŭ în limba românească de Duma Ianăsŭ dela Borbanți, În anii Dom[nului] 1702.*

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

Popa Duma Ianăş din Borbanţi se pare că a studiat în şcoala catolică ungurească din Alba Iulia, căci numai aşa se explică numeroasele asperităţi de limbă şi numărul mare de calcuri şi de elemente ungureşti în textul românesc. Era în acelaşi timp cunoscător şi al textelor noastre vechi, căci traducerea sa cuprinde forme şi termeni de circulaţie cunoscuţi şi altor tipărituri ale epocei din toate regiunile româneşti.

Din punct de vedere fonologic[1]) textul popii Duma prezintă unele particularităţi arhaice şi altele regionale. Dintre cele dintâi amintesc: *duroare* (f. 17) < lat. dolorem, întrebuinţat alături de *dureare* (f. 19), *arepile* (p. V) cu *e* neaccentuat netrecut la *i*, *detorie* (f. 49) cu *de-* păstrat şi azi în partea locului şi în alte regiuni transilvănene, *cuprinzind* (f. 44) cu *i* în loc de *â* precedat de *z* (cf. şi † *vădzind*, *şezind*, la Rosetti, *Limba română în sec. al XVI-lea*, p. 46), *rimna* (f. 4) cu *i* pătrat după *r* (cf. şi † *rindul strimt*, etc., Rosetti, l. cit.) şi cu *vn* > *mn* (ca, azi, în *ibomnică* < *ibovnică*, cf. „Dacoromania" VI 468). Subt influenţa lui *părintească*, *părinţească*, s'a format *păminteasca* (f. 56), cu *i* în loc de *â* (cf. la Dosofteiu, V. S., ap. TDRG: *peminte*, în Biblia dela 1688, ap. TDRG: *păminte*, vocativ, în analogie cu *părinte*, în loc de *pământe*, resp. *pământule*); forma *perinţească*, cu *e*, prezintă o rostire (sau numai o grafie) streină, tot aşa ca şi *a adeuga* (f. 38). Tot un arhaism (regional şi astăzi) este *a rumpe* (f. 4) cu grupul *mp* conservat, apoi *înfrâmtă* (f. 53) cu *mt* netransformat prin acomodare la *nt*; *putredeaşte* (f. 32), *ferbinteală* (f. 127 cu *d*, *t* nealteraţi, deşi întâlnim şi *fierbinţeală* (f. 53); *greşaşte* (f. 85, 132) după analogia lui *greşască*; în sfârşit: *jirtvă* (f. 103), *jirtveasca* (f. 18), *jirtvirea* (f. 93) cu *i* < *e* < *ă* şi cu grupul *tv* netrecut la *(t)f.* — Forme dialectale: *aşea* (f. 41) pentru *aşa*, *giumătate* (f. 126), *giurământ* (f. 121, etc.); *obagii* (f. 113) pentru *iobagii* (cf. şi *ubagii*, ap. DA); *vare* (f. 26, 56, 83) pentru *oare*, cu *oa* > *va* se pare că prezintă o rostire streină, poate ungurească, fiindcă Ungurii pronunţă un *u̯* românesc ca *v* (bi-

[1]) Am cercetat pentru aceste note exemplarul Bibliotecii Astra din Sibiu şi urmez criteriul de paginaţie adoptat de Muşlea, l. cit. 622. Din exemplarul Astrei lipsesc filele: 9, 12—16, 95—99, 129, 133—135.

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

labial): *vove* pentru *u̯au̯ă* (= ouă), *vachişa* pentru *u̯acheşa* (cf. ung. *vakisa* > *bakisa* > *baksa*, cf. „Dacoromania" VII 199, 200), *un vom* pentru *un u̯om* (invers, noi redăm pe *v* unguresc prin *u̯* în *u̯ăgaş* (< *vágás*) > *ogaş*, cf. P u ş c a r i u, „Dacoromania" VII 24); *din luntru* (f. 2) cu *ă - u* > *o - u* > *(u)u*; *luundu-o* (p. V) cu *u - â* > *u - u* prin asimilare. O interesantă asimilare consonantică (sau numai o asimilare grafică?) avem în *mădurările* (f. 64); acomodare prin fonetică sintactică: *can de mijloc* (f. 32). Deglutinare prin fonetică sintactică: *doiale* pentru *îndoiale: cădiarea în doiale* (f. 37). Aglutinare: *afacere de bine* (f. 126) = binefacere.

Dintre formele m o r f o l o g i c e amintesc înainte de toate o formă rară: *blăsteamă* (f. 55 etc.) cu plur. *blăsteame* (f. 25) care reprezintă pe lat. b l a s t e m a (pentru care cf. S. Puşcariu, *Et. Wb.* nr. 205) păstrat şi în alte limbi romanice (cf. REW.[3] nr. 1155); *dojanie* (f. 77) pentru *dojană*. — Unele verbe se prezintă subt alt aspect gramatical decât cel obicinuit astăzi: *a sili* (f. 106) e intransitiv (în Munţii Apuseni si azi), *a ivi* (f. 63) = „a descoperi, a arăta, a scoate la iveală", e transitiv; *a împotrivi* e intransitiv: *dragostea iaste sfântă, nu împotriveşte* (= nu stă împotrivă), *nu să înalţă* (= nu se trufeşte), *nu gândeşte rău* (f. 120); — sunt reflexive: *a se făgădui* (f. 72) = „a făgădui, a promite, a se obliga" (cf. DA. s. v.), *a se izvorî: dela tatălŭ şi dela fiul izvoreaşte-să duhulŭ sfânt* (f. 26, cf. şi 34, etc.), traducând pe ung. s z á r m a z n i = „a izvorî, a (se) naşte", e un calc după *a se naşte*, care în Transilvania, subt influenţa ung. s z ü l l e t n i = „a (se) naşte", e, în sens propriu, şi trans. şi intrans. (= reflexiv); *a se zăuita* (f. 73) e o formă reflexivă comună şi altor texte, din sec. XVII (cf. TDRG, s. v.) şi e comună şi azi (mai ales în Banat); *a se socoti* (f. 84) = „a crede". — În locul formei *a pizmui*, avem *a pizmi* (f. 119), cunoscută şi din alte texte (cf. TDRG, s. v.); în loc de *a povesti*, avem *a povestui* (f. 27). — Se conjugă cu *-ez*: *a (se) găta* (pentru *a (se) găti*): *să găteze* (f. 104) în loc de (transilv.) *să gate*, resp. *să ghete* (pentru *să gătească*; cf. atestări mai vechi la D e n s u ş i a n u, *Hist.* II 208-9); fără *-ez* se conjugă şi azi în Transil-

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

vania *să departe* (f. 38). — Se conjugă cu *-esc: să vârăşte* în loc de *se vâră*. In legătură cu pluralul unor substantive, amintesc forma arhaică *mumânile* (f 25), apoi *birae* (f. 8) dela singularul *birău* = „judecător", apoi *ciure* (f. 69) dela sing. *ciur*. — Genit. -dat. dela *minte* e *mintei* (f. 38, 40), pentru care cf. în alte texte mai vechi, din sec- XVI—XVII: *judecate(e)i, izbânde(e)i, nuntei*, etc. — Vocativul dela *om*: *tu, oame* (f. 30). — Demonstrativul feminin *aceasta* formează genit. -dat.: *aceştiia* (f. 64, 102), iar nehotărîtul *altul, -a*: *altuia* — *alţiia* (f. 104). — Pers. III plur. a indic. prez. dela *coborî* este (ei) *coboru* (f. 71). — E întrebuinţată adesea forma perifrastică a mai-mult-ca-perf.: *au fost murit* (f. 19, etc.). — Condiţionalul prezent apare subt forma perifrastică, construit la pers. III sing. cu auxiliarul *are* (cf. Densusianu, *Hist.* II 228): *are muri* (f. 32). Se găsesc apoi urme de condiţional trecut arhaic: *cum au vrută fi dară lucrul omului?* (f. 11, etc.).

Ca în cele mai multe din cărţile noastre vechi traduse din limbi streine, constatăm şi în „Pânea Pruncilor" o samă de asperităţi sintactice care dau textului un aspect particular şi îi îngreuiază uneori înţelegerea. Astfel, lipsă de acord avem în: *a treia faţă a sfinţei troiţă* (f. 26), *al şaselea mlăditā* (f. 22), iar în alt loc găsim *a noolea mlăditā* (f. 27). O întrebuinţare a lui *pre* în contrast cu uzul practic al limbii avem în: *au învăţat* [Hs.] *pre acea rugăciune pre ei* [pe apostoli] (f. 41), *dragostea închide afară* (= exclude) *pre pizma?* (f. 120), *pre toţi pre aceia va giudeca carii trăesc* (f. 25). In alte exemple *pre* lipseşte acolo unde ar trebui întrebuinţat: *acela* [pre] *care Dumnezău au ivit afară* (f. 2). Intâlnim un caz de întrebuinţare a genit. format cu prep. „de" (sau avem a face cu o construcţie adjectivală?): *avuţiia de părinţi* (f. 76), apoi exemple de postpunere a pron. refl. în construcţia perf. compus: *au pocăitu-să* (f. 60), etc. — Regulat, *pentruca (să)* apare subt forma inversată: *ca pentru (să): ca pentru să crează toţi* (f. 5), *ca pentru să ştie* (f. 14), *ca pentru prin cruce...* (f. 18), etc. — Forme pleonastice: *s'au fost zăuitatu-să* (f. 75), etc. = „a fost uitat", *nu să încelui-să* (f. 3) = „nu se înşală", alături de mult

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

mai numeroase cazuri când avem de a face cu calcuri după limba ungurească: *arată-mi mie aceasta* (f. 64), etc.

Influențat în mare măsură de originalul unguresc, traducătorul nostru a lăsat să se furișeze în textul românesc o mulțime de expresii și întorsături de frază care nu sunt în spiritul limbii noastre. După ung. a második rész magyarázat avem *tâlcuiala a doua parte* (f. 21) în loc de *tâlcuiala părții a doua*, traducătorul transpunând stângaciu (cu deplasarea subiectului la începutul propoziției) expresia ungurească: *a második rész* = *a doua parte*, fără să-și dea sama că acest *a második rész* reprezintă un genitiv: a második rész*nek*. Tot astfel, — după ung. az ötödik parancsolat ellen — în loc de *împotriva poruncii a cincea* avem *împotriva a cincii porunci*, unde se menține ordinea cuvintelor din ungurește: az ötödik parancsolat, dar de data aceasta traducătorul neuitând să facă acordul: *poruncii* și nu *poruncă*. Asemenea asperități de limbă sunt numeroase și ele se datoresc toate influenței textului original tradus: *sânt adevărate* (= valabile) *toate ștergerea păcatelor?* (f. 61), etc. In exemplul *Pre ce ne dojenesc pre noi „ceriurile"* [în] *„care ești în ceriuri?"* (f. 43), *pre ce?* redă ung. mire? (mi = „ce" + -re „pre") care are înțelesul de „pe ce?" și „la ce?", „spre ce?". Se traduce adverbul ung. nagyon în construcția cu totul neobicinuită în românește: *foarte are* (f. 40), în înțeles de *are foarte mult*, *prea are*. Forma *cum ca când* (f. 92) = „ca și când", redă de asemenea o construcție streină, cf. ung. ugy mintha.

Topică neromânească ilustrează exemple ca: *s'au numit mai nainte creștini a fi* (f. 1); (de n'ar fi greșit omul) *fire-ar murit?* (f. 11). De obiceiu dislocarea elementelor care alcătuesc fraza se produce atunci când avem de a face cu anumite forme verbale: cu reflexive sau cu timpuri compuse (ca de ex. viitorul, perf. compus, etc.) În acest caz între cele două elemente care alcătuesc forma compusă se interpune subiectul, complementul sau circumstanțialul: *păgânii să vor toți păgubi din beseareca domnului* (f. 7), *pre mulți vor face* (= vor determina) *pre* (= spre) *pocăință înturna* (f. 23), *de nu va lui*

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

arăta (f. 88), în ultimul caz, după ung. h a n e m f o g n e k i m u t a t n i; *mai tare să i să mintea înfierbânte* (f. 42), *de nu va în toate uni-să cu voia lui Dumnezău* (f. 46), *de vom şi noi cu tot sufletul şi cu toată inima pre el ferici* (f. 57), *pocăinţa în taină nu să totdeuna şterge* (f. 59), etc. Din nenorocire nu cunoaştem originalul care a servit lui Duma la facerea traducerii spre a confrunta textul românesc cu cel unguresc, dar examinarea exemplelor de mai sus în luminea topicei ungureşti ne dă convingerea că ele reproduc în mare măsură ordinea cuvintelor din fraza unguréască a limbii scrise bisericeşti mult influenţată şi ea de limba latină a bisericii catolice.

Se găsesc în textul popii Duma o serie de cuvinte întrebuinţate în sensuri calchiate după sensurile cuvintelor corespunzătoare din ungureşte şi multe expresii ungureşti. Din seria celor dintâi amintesc întrebuinţarea pronumelui interogativ, confundat — după ung. m i, care în unele expresii are funcţiunea lui „care“ românesc — cu relativul: — *Ce* (= care) *iaste scaunul lui Hs.?* — *Crucea sfântă* (f. 2); — *Care* (= ce) *sămneazăă a triia faţă a sfintei troiţă?* (f. 25). — *Carii* (= cine) *au învăţat mai nainte această rugăciune?* — *Apostolii, din* (= dela) *Hs.* (f. 41). Exemple identice se găsesc şi în DA. s. v Calc după ung. b i r o d a l o m este rom. *biruinţă*, în sens de „dominaţie, stăpânire“ (cf. DA. s. v.): *biruinţa ungurească* (p. IV), *craiu preoţesc* (p. IV) după ung. s z e n t e g y h á z-k i r á l y; *căsătoresc, -ească*, în *dragoste căsătorească* (f.105), după ung. h á z a s s á g i s z e r e t e t; *despărţenie* (f. 8), în înţeles de „deosebire, diferenţă“, după ung. k ü l ö n b s é g; *a face* în *ce face?* (f. 63) - „ce însemnează ?“, după ung. t e n n i = „a pune“ şi „a însemna; a face“: m i t t e s z e z a s z ó? = „ce însemnează cuvântul acesta?“; *roditoriul* = creatorul: *roditoriul ceriului şi al pământului* (f. 8) după ung. t e r e m n i „a rodi“ + t e r e m t e t n i „a creia“, t e r e m t ő „creator“; *a sămna* (f. 18) = „a simboliza“, după ung. j e l v e z n i (< j e l v „simbol, semn“); *stătătură de băsău* (f. 86) = „răzbunare“, ung. b o s s z ú á l l á s.

Dintre expresiile creiate de traducător, neobişnuite în româneşte decât doar undeva local, amintesc: *afară din rând*

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

(f. 106) = „din cale afară, deosebit, excepţional", după ung. r e n d k i v ü l i; *a se da afară* (f. 72) = „a se enunţa", după ung. k i a d n i; *afară închis* = „exclus, scos, înlăturat": *afară închis din numărul fiilor* (f. 52), după ung. k i (= afară) + z á r n i (= a încuia, a închide), cf. şi *a încuia afară* (f. 3, 105) = „a exclude"; *a ivi afară* (f. 2) = „a descoperi, a revela, a arăta", după ung. k i n y i l a t k o z n i; *a spune afară* (o sendinţă) = „a pronunţa", după ung. (itéletet) k i m o n d a n i; *a pune făgăduit* (f. 104) = „a făgădui", după ung. f o g a d á s t t e n n i; *a spune înainte* (f. 26) = „a expune", după ung. e l ö a d n i; *a lua sus* (f. 7) = „a lua în samă, a lua în considerare" după ung. f e l v e n n i (mai ales la negativ: f e l n e m v e n n i); *a suì sus* (f. 22) = „a se sui, a se ridiva", după ung. f e l m e n n i; *a duce în vîg* (f.72) = „a duce la capăt, la îndeplinire, a realiza, a îndeplini" după ung. v é g b e v i n n i, etc. etc.

Cred că şi expresia *nouă peste nouă* din exemplul cu *nouă peste nouă roade sufleteşti se îmbogăţeşte biserica* (p. V) oglindeşte tot o expresie ungurească, pe care însă n'o pot identifica, dar înrudită ca formaţiune cu locuţiunea adjectivală u j d o n u j = „nou nouţ". Noi avem totuşi în româneşte tiparul acestei expresii, formată însă prin repetarea unui substantiv: *dobânzi peste dobânzi* (URICARIUL, I 300) = „dobânzi multe", *veşti peste veşti* (MAG. IST. IV 164), *prăpăstii peste prăpăstii* (KONAKI, P. 85), *moşii peste moşii* (SBIERA, P. 245), *soli peste soli* (ISPIRESCU, L. 113), etc.

Ceeace bate la ochi şi în privinţa l e x i c u l u i din „Pânea pruncilor" este înainte de toate „mania" derivatelor cu sufixe, derivate nu totdeauna justificate, caracteristice epocei. Astfel, în mare măsură se întrebuinţează în funcţie de substantive abstracte formele lungi de infinitiv: *adurmitare* (f. 126) = „picoteală", *auzire* (f. 102), *blestemare* (f. 125) = „blestem", *cuprindere* (f. 57) = „conţinut", *lăudare* (f. 125) = „laudă", *mirosire* (f. 102) = „miros", *neodihnire* (f. 79) = „neodihnă", *omorîre* (f. 112, 121) = „omor", *vedere* (f. 102), etc. Foarte numeroase sunt derivatele cu sufixul *-tor, -toare:* (păcate) *iertătoare* şi *muritoare* (f. 40) = „care se iartă" şi „de moarte", (cântece) *iubo-*

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

vătoare (f. 51) = „de dragoste; pornografice"; (odihnă, rugăciune) *stătătoare* (f. 41) = „statornică", (suflet) *viezătoriu* (f. 26), etc.; unele din aceste derivate sunt substantivate: *blăstămător, suduitor* (f. 51). Derivat cu suf. adj. *-nic*: (biciu = pedeapsă) *nemilostivnic* (f. 17); substantivat: *priiatnic* (f. 63) = „prieten". Derivat cu suf. adv. *-eşte*: *vredniceşte* (p. V) = „în mod vrednic". Abstracte, derivate cu suf. *-ciune*: *fericăciune* (f. 50), *împliniciune* (f. 1, 16) = „perfecţiune", *întrebăciune* (p. I), *smericiune* (f. 41), *uniciune* (f. 27), *urăciune* (f. 36) = „ură, duşmănie"; cu suf. *-ie*: *fălíie* (f. 87 etc.) = „falâ", *fericăciuniie* (f. 37), *fermecătoriie* (f. 136), *înfrumseţiie* (f. 32), *mulţiie* (f. 30) = „mulţime", *necuvinţiie* (f. 80) = „necuviinţă", *răiie* (f. 37) = „răutate", *slăbiie* (f. 50) = „slăbiciune", *şoziie* (f. 87) < *şod* = „glumeţ"; cu suf. *-eală*: *fierbinteală* (f. 127), *năđăjduială* (f. 37), *tâlcuială* (f. 5), etc.; cu suf. *-tură*: *alesătură* (f. 6), *amăgitură* (f. 5), *arătătură* (f. 17), *asemănătură* (f. 8, 32), *defăimătură* (f. 89), *ereticitură* (f. 3) = „erezie", *luptătură* (f. 80), *osebitură* (f. 1), *păgubitură* (f. 68) = „pagubă", *răpitură* (f. 84), *rătăcitură* (p. V), *roditură* (f. 42), *temătură* (f. 31), *zdrobitură* (f. 84), etc.; cu suf. *-şag*: (după ung. t o l v a j s á g) *furtuşag* (f. 78). — Prefixul *ră* înlocuit cu *des-*: *descumpărătoriu* (f. 61), sau substituind pe *în-*: *răsfrânare* (f. 117).

Multe cuvinte din textul de care ne ocupăm au formă sau sens neobicinuit, sau puţin obicinuit în graiul curent: *asemănătură* (f. 29) = „pildă, exemplu" redă ung. h a s o n l a t, *chiar* = (adv.) „lămurit, clar": *arată-mi aceasta chiar* (f. 25), *contini* (f. 69) = (trans.) „a interzice, a opri", *a căuta* = „a câştiga, a obţinea, a agonisi": *bogăţiia n'au căutat-o cu cale bună* (f. 83), după ung. k e r e s n i; *cunoştinţă* (f. 37) = „conştiinţă", *dihaniie* = (f. 39) „diavol, drac"; (f. 84) „suflare, oameni", *dojeni* (f. 43) = „a avertiza, a atrage atenţia" după ung. i n t e n i care are pe lângă acest sens şi pe acela de „a mustra"; *frăţiie* = „fraţi": *ni-s frăţiie de pre Adam* (f. 65); *imat, -ă* (f. 66) = „murdar", *împăsoiat, -ă* = „apăsat, chinuit": *Bărbaţii... pre muerile lor ceale împăsoiate fără milă le poartă grozav* (f. 80), cuvânt atestat în textele sec. XVI, cf. DA, s. v.; *a în-*

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

gădui cuiva = (intrans.) „a i se supune" (f. 46); *a se izbăi* = „a se încrede, a avea credinţă în" : *Slobodu-i a ne izbăi în faptele noastre?* (f. 36); *a se mântui* (f. 22, 42) = „a se scuza" (sensul vechiu al cuvântului ung. m e n t e n i); *mărturisi* (f. 7) = a dovedi", *de năravu* = ? : *Elu* [Hs.]*-i iaste* [lui Dzeu] *fecior de năravu* (f. 14); *a oşti* = (intrans.) „a lupta, a sta împotriva": — *Ce feliu de păcat oşteaşte împotriva credinţii?* (f. 3). Hs. iaste poama vieţii care oşteaşte împotriva poamei morţii (f. 57), *oştire* (f. 36) = „diferenţă"; *păcure* = „iad": *coborî pre* (= la) *păcure* şi a treia zâ învie din moarte (f. 20), *pedepsit*, în : *pedepsit de creaştere* (f. 32) = „pitic"; *petrece : puţini petrec pre Hs.* (f. 2) = „puţini urmează învăţăturile lui Hs."; *poamă* (f. 35) = (fig.) „rod, avantaj, folos", *pomeană* (f. 21) = „folos", *a se potrivi cu* (f. 112) = „a fi împotrivă, în opoziţie cu"; *a presăra* = (trans., fig.) „a răspândi": *Eriticii... multe... învăţături presară* (f. 28); *a se prinde* (f. 14) = „a se întrupa", *prost* (f. 85) = „ţăran" < ung. p a r a s z t; *rugare* = „adorare" : *să conteneaşte .. rugarea bozilor şi a idolilor* (f. 69), *a sili* (f. 116) = (intrans.) „a tinde", *a se socoti* (f. 84) = „a crede", *a se ţinea (cuiva)* = „a datora" (f. 75), „a aparţinea" (f. 77), reprezintă traducerea ung. t a r t o z n i şi t a r t o z k o d n i; *a se trufăşi* (f. 77) = „a se împodobi, a se dichisi", *a tuna* (f. 45) = (intrans.) „a intra", *uzbăială* = „credinţă" : *Să pune împotriva nădejdii uzbăiala oarbă de mila lui Dumnezău* (f. 37). *Să fim în Dumnezău cu uzbăială ficiorască* (f. 40).

Textul mai păstrează unele cuvinte arhaice caracteristice textelor din sec. XVI—XVII, ieşite din circulaţie apoi : *alnic* (f. 74) = „viclean", *hrabor* (f. 3) = „vitejie, curaj", *hranişte* (f. 46) = „hrană", *a viia* = „a trăi", etc.

Cum este şi natural pentru o traducere făcută după un text unguresc, „Pânea Pruncilor" se distinge deci printr'un mare număr de ungurisme de circulaţie regională. Unele din acestea sunt înregistrate de dicţionare după izvoare mai vechi, iar altele după izvoare mai nouă decât textul nostru. Înşir mai la vale numai ungurismele neînregistrate de dicţionare, sau înregistrate după izvoare mai nouă decât „Pânea Pruncilor", şi pe acele care au formă sau înţeles deosebit decât cele cu-

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

noscute. Astfel: *adău* = „impozit, dare“ (f. 84) < ung adó idem, *aldaş* = „binecuvântare“ (f. 56, 76) < ung. áldas idem, *alduì* = „a binecuvânta“ (f. 72) < ung. áldani, id., *bănuì* = „a regreta“ (f. 48) < ung. bánni, id., *băsău* = „ură, duşmănie“ (f. 51) < ung. bosszú, id., *bât* = „prăjină“: *bât de trestie* (f. 17) < ung. nád bot; *bırău* = „judecător“ (f. 78) < ung. biró, id., *boboană* = „farmec, vrajă“ f. 68) < ung. babona, id. *cămucă* = „stofă de mătase, camhă“ (f. 17) < ung. kamuka, id., *chischineu* = „năframă“ (f. 21) < ung. keszkenő, id., *culduş* = „cerşitor“ (f. 85) < ung. koldus, *deschilini* = „a despărţi, a deosebi“ (f. 24) < ung. különbözni, *făgădaş* = „făgăduială“ (f. 35) < ung. fogadás, *ioság* = „avuţie, avere“ (f. 84) < ung. jószág, *mirui* = „a câştiga“ (f. 93) construit cu dativul ca şi ung. nyerni, *miruşag* = „câştig“ < ung. nyereség, *niomorgătuì* = „a împila, a chinuì, a necăji“ (f. 58) < ung. nyomorgatni, *procator* = „advocat“ (f. 84) < ung. prokátor, *rând* (f. 84) = „fel, categorie, clasă (de oameni)“ sens caracteristic ung. rend, *siriu* = regiune, parte“: *Nu-i loc acela şi siriu în lume unde aceasta* [ıspita] *să nu agiungă* (f. 49) < ung. szer, idem (cf. I. Popovici în „Magyar nyelvör“ a. 1909 p. 209); *sucă* = „datină, obiceiu“ (f. 71), cf. ung. szokás, id., *sucluì* = (intrans.) „a obicinui, a avea obiceiul“ (f. 89) < ung. szokálni, *surzuì* (f. 5, etc.) = (trans.) „a compune, a alcătui, a redacta, a populariza, a răspândi“ < ung. szerezni, id., *tăgădaş* (f. 4) = „negare“ < ung. tagadás, id., *trâmbiţa* (f. 37) = (intrans.) „a suna din trâmbiţă“ < ung. trombitálni, *tuldui* (f. 57) = (trans.) „a adăuga, a întregı, a amplifica“ < ung. toldani, *uluit, -ă: uluita credinţii* (f. 2) = „mărturisirea credınţii“ cf. ung. vallani „a mărturisi“, *vig* = „scop“: *Pre ce* [= spre ce] *vigŭ s'o vedea* [crucea]? — *Derepţilor pre* (= spre) *veselie, iară răilor spre ruşine* (f. 24) < ung. vég, id.

O samă de neologisme de origine latină, dar intrate în limba textului prin filieră ungurească, cele mai multe cunoscute şi din alte tipărituri transilvănene ale epocei, încheie aceste note filologice asupra „Pânii Pruncilor“. Iată câteva din aceste neologisme: *cănţălareş* (p. III) = „cancelar“, *caplan* (p.

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)

VI) = „capelan", *haracter* (f. 92), *cardinaliş* (p. III), cu derivatul *cardinălie* (p. V), *coleghiom* (p. V), *comendatoriu* (p. III), *franţiscan* (f. 1), *ecjorţişta* (f. 103), *eiunium* (f. 131), *indulghinţie* (f. 59), *iştrument* (f. 101), *lector* (f. 102), *limbus* (f. 20), *mişă* (f. 130), *notariuş* (f. 86), *obştinenţia (adecă rumăneşte răbdare)* (f. 131), *ostiariuş* (f. 132) = „uşier, portar" (lat. hostiarius), *parocuş* (f. 132), *plebanuş* (f. 132), *prejbiter* (f. 103), *purgatorium* (f. 20, 52), *şacrament, şacramentom* (f. 28, 103), *şetenţie* (f. 24), *şolenitaş* (f. 91), *şumă* (p. I), *superştiţio* (f. 139), *ţentrom* (f. 108), *testament, teştamentom, testamentum* (f. 76, 103, etc.) *tonjură* (f. 103), etc. — Şi numele proprii biblice, de loc sau de persoană, sau cele hagiografice sunt redate în formă latino-ungurească sau ungurească: *Sf. Antal, Sf. Niclosu* (f. 58), *Sf. Ieronimus* (f.131), *Nestorius humiş* [sic!] (f. 57), *Sf. Şebeştan* (f. 2), *Şimon* (f. 18), *Sf. Domocus* (f. 1); *Efejum* (f. 57), *Valea lui Iojafat ŭ*(f. 23). etc.

Cu toată mulţimea elementelor streine pe care le prezintă traducerea popii Duma, ar fi o eroare dacă s'ar atribui influenţei ungare asupra limbii noastre la începutul sec. XVIII o importanţă lnguistică deosebită. Cele mai multe din elementele ungureşti menţionate mai sus nu au avut niciodată o valoare circulatorie generală, nici măcar în Transilvania, decum în alte regiuni româneşti. De aceea numărul lor mare nu poate fi socotit decât ca un exemplu tipic despre nepriceperea cu care putea să traducă din ungureşte un preot român dintr'un sat oarecare din Transilvania în pragul veacului al XVIII-lea. Şi dacă mai ţinem sama şi de faptul că acest preot, pentru ca să cunoască bine limba ungurească a cărţilor, a trebuit să-şi facă educaţia profesională în şcoli ungureşti, nu e de mirare dacă a lăsat să se furişeze în textul traducerii lui atâtea străinisme. Cu siguranţă, dacă s'ar face o comparaţie statistică între elementele streine (cuvinte, calcuri semantice, expresii, etc.) dintr'o traducere română din limba franceză sau germană din veacul trecut şi între acele din textul popii Duma, rezultatul n'ar fi în defavorul acestuia din urmă.

ŞT. PAŞCA

BDD-A14857 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:03:19 UTC)